

Geleneksel Türk Tıbbında Zamanın Ontolojisi

DOÇ. DR. TUĞRUL BALABAN*

Öz

Bu çalışma, Türk halk hekimliği geleneğinde haftanın belirli günlerine atfedilen kutsal ve tedavi edici eylemlerin/pratiklerin anlamlarını incelemektedir. Türk halk hekimliğinde tedavi uygulamaları ve inanışlar genellikle haftanın belirli günleriyle ilişkilendirilmiş, bu günler tedavi sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Günlere atfedilen özel anlamlar sadece uygulamaların zamanlamasıyla sınırlı kalmayıp, tedavi sırasında okunacak dualar, kullanılacak bitkiler ve uygulamaların şekli üzerinde de etkili olmuştur. Bölgesel varyasyonlar incelendiğinde, farklı coğrafyalarda gün odaklı uygulamaların benzer karakteristikler sergilediği, ancak yerel kültürel özelliklerle şekillendiği gözlemlenmektedir. Bu durum, Türk kültüründe zamanı algılama ve kullanma biçimlerinin farklı bölgelerde benzer şekilde yaşatıldığını ortaya koymaktadır. Halk hekimliğinde belirli günlerde yapılan uygulamaların yalnızca zamanlama açısından değil; kullanılan malzemeler, ritüellerin nasıl gerçekleştirildiği ve tedaviden beklenen etkiler bakımından da önem taşıdığını görülmüyor. Bu bağlamda geleneksel Türk tıbbı, zamanı tedavi edici sürecin ayrılmaz bir unsuru olarak kabul etmiştir. Nitekim hastalıkların teşhisinden tedavi yöntemlerine kadar her aşama, evrenin algılanma biçimiyle uyumlu bir zaman anlayışı üzerine kuruludur. Sonuç olarak, Türk halk hekimliğinde zaman kronolojik bir parametre olmanın ötesinde, tedavi edici bir araç olarak rol oynamaktadır. Günlere atfedilen kutsal anlamlar, bu geleneğin bütüncül yaklaşımının yansıması olup modern tıp antropolojisi için önemli veriler de sunmaktadır. Araştırma, literatür taraması ve bölgesel saha çalışmalarından elde edilen verilerle desteklenen nitel analiz yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Halk hekimliği, alternatif tıp, halk inançları, günler, sağaltma

The Ontology of Time in Traditional Turkish Medicine

Abstract

This study examines the sacred and therapeutic meanings attributed to specific days of the week in the Turkish folk medicine tradition. In Turkish folk medicine, treatment practices and beliefs have generally been associated with specific days of the week, with these days playing a significant role in the healing process. The special meanings attributed to days are not only limited to the timing of practices but have also been effective on the prayers to be recited during treatment, the plants to be used, and the form of the practices. When regional variations are examined, it is observed that day-oriented practices in different geographies exhibit similar characteristics but are shaped by local cultural characteristics. This situation reveals that the ways of perceiving and using time in Turkish culture are similarly maintained in different regions. It is seen that the practices performed on certain

* Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: tbalaban@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2975-9347

days in folk medicine are important not only in terms of timing but also in terms of the materials used, how the rituals are performed, and the effects expected from the treatment. All these elements indicate that traditional Turkish medicine perceives time not only as a criterion but as an integral part of the treatment. As a matter of fact, every stage, from the diagnosis of diseases to the treatment methods, is based on an understanding of time that is compatible with the way the universe is perceived. As a result, time in Turkish folk medicine does not play a role as a chronological parameter but as a therapeutic tool. The sacred meanings attributed to days are a reflection of the holistic approach of this tradition and also offer important data for modern medical anthropology. The research was carried out using a qualitative analysis method supported by data obtained from literature review and regional field studies.

Keywords: Folk medicine, alternative medicine, folk beliefs, first word, days, remedy

GİRİŞ

Toplumsal örgütlenmenin temelinde, bireyleri kolektif bir kimlik etrafında toplayan ve bu aidiyeti pekiştiren düzenleyici ilkeler yatar. Çağdaş toplumsal düzende hukuk, kolektif yaşamın kurallarının sistemli olarak düzenlenmesi ile yeniden ifade edilmiş boyutunu temsil ederken, pozitif hukuk sisteminin dışında kalan ancak toplumsal pratiklerde etkinliğini sürdüren normatif yapılar, bu düzenin yazısız boyutunu oluştururlar. Sözlü gelenek olarak tanımlanan bu yazısız normlar -örf, adet, gelenek, teamül ve görenek gibi- işlevsel özellikleri, toplumsal rolleri ve yaptırım mekanizmaları açısından özel bir alanı ifade eder. Aktarım yolu ile kuşaktan kuşağa geçen bu normatif sistemler, toplumun çeşitli yaşam alanlarında kendine özgü bilgi birikimi ve uygulama kalıpları oluşturur. Bu süreçte, özellikle sağlık, hastalık ve tedavi gibi insanın varoluşsal ihtiyaçlarına yönelik pratikler, geleneksel bilgi sistemleri içerisinde kozmik düzen, zaman algısı ve kutsal takvim unsurlarıyla iç içe geçmiş bir yapı kazanır. Dolayısıyla toplumsal hafızanın taşıyıcısı olan bu yazısız normlar, sadece sosyal düzenin sürekliliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin yaşamsal deneyimlerini anlamlandırdıkları kültürel çerçeveleri de belirler.

Türk halk hekimliği, uzun ve derin kültürel geçmişe sahip bir bilgi ve uygulama alanı olarak, sağlık ve hastalık olgusunu toplumsal ve doğaüstü unsurlarla bütünleştirerek farklı tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Bu sistemde, hastalıkların tanımlanması, nedenleri, tedavi süreçleri ve iyileştirici uygulamalar, sadece fiziksel unsurlarla değil; aynı zamanda manevi, ritüel ve inanç tabanlı öğelerle de şekillenmiştir. Bu bağlamda, zamanın bir ölçütü olarak haftanın günleri, özellikle tedavi süreçlerinde belirleyici bir unsura dönüşmüş ve günlere yönelik çeşitli inanışlar oluşmuştur. Türk halk hekimliği, uzun bir geçmişe sahip olan, bireylerin ve toplumların sağlık problemlerine yönelik geleneksel bilgi, inanç ve uygulamaları içeren zengin bir kültürel mirastır. Bu uygulamalarda tedavi yöntemlerinin seçilmesinde genellikle doğaüstü, dinî ve büyüsel unsurların etkisi büyüktür. Günlerin, özellikle haftanın belirli günlerinin tedavi ve ritüellerde özel bir önemi bulunmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Türk halk hekimliğinde günler etrafında şekillenen inanışları ve pratikleri, akademik bir perspektiften ele almak ve bu kültürel olgunun sağlık uygulamalarına yansımalarını ortaya koymaktır.

Modern toplumda zaman, sıklıkla ve yalnızca kronolojik bir akışı ifade ederken geleneksel toplum için zaman kozmosla yakından ilişkilidir. Döngüsel ya da mitsel zaman olarak ifade edilen bu durum alışık olduğumuz kesinlikte ve ilerlemeci anlayıştaki zamandan farklıdır. Geleneksel toplum için belirli zaman, dönem ve süreler kendi içerisinde çeşitli anlamlar kazanır. “Ne dış dünyadaki nesnelerin ne de insan faaliyetlerinin tek başlarına değeri yoktur. Bir nesne ya da bir eylem değer edinir ve bunu yaparken gerçek olur, çünkü öyle ya da böyle onları aşan bir gerçekliğe katılır” (Eliade, 2017, s. 16). İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinden günümüze kadar uzanan süreçte, çeşitli kültürel formasyon ve medeniyet kodlarında “zaman” kavramı farklı yorumlanış biçimlerine rağmen evrensel olarak metafizik bir güç ve kutsal bir nitelik olarak algılanmıştır. Kavram hem yaratıcı hem de yıkıcı bir düalliteye sahip olup, bir yandan varlıkların oluşum sürecini mümkün kılarken diğer yandan onların çözülüş ve yok oluş süreçlerini de belirleyen ontolojik bir yapı olarak işlev görmektedir. Bir başka deyişle zaman, kendisi dışında kalan her şeyi yok etmeye muktedir olduğu gibi var oluşu da mümkün kılandır. Bu yönüyle tanrısal bir güce de sahiptir. Geleneksel düşüncede zamanın yerini “kader” ya da “felek” alır. Bu unsurlar insanın yazgısında olumlu/olumsuz etki edebilen kozmik düzenin parçaları olarak değerlendirilmiş ve insan varlığının bu düzen içindeki konumunu belirleyici aşkın unsurlar olarak işlev görmüştür.

İnsanlık tarihi boyunca toplumsal yapılar, çeşitli gerekçe ve motivasyonlarla zamansal akışı bölümlendirme ve işaretleme eğilimi göstermişlerdir. Uğurlu/uğursuz, bereketli/bereketsiz, kutsal/sıradan, sıcak/soğuk, şenlik/yas, çalışma/dinlenme vb. gibi ikili karşıtlıklar üzerinden zamanı nitelendirerek toplumsal yaşamı düzenlemiş, çeşitli kültürel kodlar oluşturarak zamansal deneyime mitolojik ve kozmolojik anlamlar yüklemişlerdir. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan halk takvimlerine göre zaman dilimlerine belirli nitelikler yüklenir ve toplumsal hayatın farklı alanlarında bu niteliklere uygun davranış kalıpları geliştirilir. Bu davranış kalıpları, bireysel tercihlerin ötesinde, toplumsal uzlaşıya dayalı normatif yapılar olarak işlev görür ve nesiller arası kültürel aktarımın temel araçlarından birini oluşturur. Örneğin, belirli günlerde yapılması veya yapılmaması gereken işler, evlilik ve doğum zamanları, ticari faaliyetlerin uygun dönemleri, tarımsal üretim takvimi gibi yaşamsal alanlar, bu zamansal kodlama sistemi içerisinde anlamını bulur. “Halk takvimi; uzun süreli deneyimlere dayalı dinsel, tarihsel, törensel, eğitsel, hukuksal, tarımsal, ekonomik bağın anımsama ve anımsatma görevini üstlenmiş olan zaman-hayat ikilisinin sistemli bir dizgesidir” (Erginer, 1984, s. 22). Tanıma göre, halk takvimleri zaman ölçme araçları olmanın ötesinde toplumsal belleğin yansıması ve kültürel kimliğin sürdürülmesi açısından kritik bir işlev üstlenirler. Bu genel çerçeve içerisinde, Türk kültürel coğrafyasında sağlık ve tedavi alanı, temporal kodlamanın en belirgin şekilde gözlemlendiği alanlardan birini oluşturur. Haftanın belirli günlerine atfedilen kutsal, uğurlu veya etkili nitelikler, halk hekimliği pratiklerinde somut uygulama alanı bularak, geleneksel tedavi sistemlerinin temel yapı ilkelerinden birini meydana getirir.

1. HAFTANIN GÜNLERİNE ATFEDİLEN SEMBOLİK VE TERAPÖTİK ANLAMLAR

Türk halk kültürünün derinliklerinde, haftanın her günü kendine özgü anlamlar ve nitelikler taşımaktadır. Bu zamansal kodlama sistemi, zamanı organize ederken toplumsal yaşamın ritmini

de belirlemektedir. Geleneksel halk hekimliği pratiklerinde günlerin ve sayısal tekrarların önemi hem tedavi süreçlerinde hem de ritüellerde belirgin şekilde ortaya çıkar. Bu anlamlar ve yasaklar, tarihsel süreç içinde çeşitli kültürlerin etkisiyle şekillenmiş, özellikle İslami ve Şamanik unsurların birleşimiyle zenginleşmiştir. Özellikle bazı günler, tedavi ve tılsımlı uygulamalarda yoğun biçimde tercih edilir.

1.1. Pazartesi Günü ile İlgili İnanış ve Pratikler

Pazartesi günü, Türkiye'nin farklı yörelerinde halk inançları ve geleneksel pratikler bağlamında önemli bir yere sahiptir. Halk hekimliği, dini ritüeller ve sosyal alışkanlıklar içinde özel anlamlar taşıyan gün, kimi bölgelerde uğursuzluk, kimi bölgelerde ise olumlu düşüncelerle ilişkilendirilmiştir.

Türk halk kültüründe pazartesi günü, “peygamber günü” veya “peğemberr günü” olarak adlandırılmaktadır (Murad, 2009, s. 226). Bu isimlendirme, günün Hz. Muhammed'e atfedilen kutsal niteliğini yansıtmakta ve İslami geleneğin halk inanışlarına nüfuz ettiğini göstermektedir. Irak Türkmenleri arasında pazartesi mübarek bir gün olarak kabul edilmekte ve bu günde ölen kişinin iyi bir insan olduğuna, günahının az olduğuna ve yerinin cennet olacağına inanılmaktadır (Murad, 2009, s. 406). Pazartesi gününün ölüm ve ahiret inancındaki yeri, yalnızca ölüm anıyla sınırlı değildir. Türk kültüründe ölen kişilerin ruhunun ölümden sonra evlerini ziyaret edeceği düşüncesi yaygındır. Bu ziyaretler cuma, arife, kadir gecesi ve pazartesi günleri gerçekleştirilmekte; cuma ve pazartesi günleri Çukurova bölgesinde “Allah'ın sevgili gecesi” olarak da bilinmektedir (Çeribaş, 2021, s. 128, 189). Bu inanış, pazartesi gününün yalnızca dünyevi değil, aynı zamanda dünya ile ahiret arasındaki ilişkide de önemli bir zaman dilimi olarak algılandığını göstermektedir. Bu inanışın arkasında yatan temel düşünce, pazartesi gününün Hz. Peygamber'in doğum günü olduğu rivayetidir. Bu nedenle günün özel bir kutsiyeti olduğu düşünülmekte ve yaşamın önemli geçiş dönemlerinde tercih edilmektedir.

Pazartesi günü, genel olarak uğurlu bir gün olarak kabul edilmektedir. Özellikle yeni başlangıçlar için tercih edilen pazartesi günü, “mübarek ve kutsal” sayılmaktadır. “Çeyiz götürmeye pazartesi veya perşembe gidilir; gelin genellikle pazartesi veya perşembe günü ikindi namazından sonra damadın evine götürülür; yeni evlere genellikle pazartesi veya perşembe günleri taşınır” (Murad, 2009, s. 311, 333, 549), “lohusa ziyaretleri için daha çok pazartesi, perşembe veya cuma günleri tercih edilir; çocuklara ad pazartesi konulur; kız istemeye pazartesi gidilir; koç katımı için pazartesi ve cuma günleri tercih edilir; cuma ve pazartesi günleri tırnak kesmenin iyi olduğuna inanılır” (Şenesen, 2016, s. 152, 176, 218, 336, 513), “bebek pazartesi ya da perşembe günü yıkanır” (Sinoğlu, 2023, s. 40).

Halk hekimliği uygulamalarında da pazartesi gününe dair uygulamalar yaygındır. “Konuşamayan çocukların tedavisinde anahtar (kilik) ucu çocuğun ağzına konulur ve ağızda yedi defa döndürülür. Bu uygulama cumartesi ya da pazartesi ile perşembe, haftada iki defa yapılır; İmâm Ahmed yatırına hasta olan ya da nazar değdiğine inanılan çocuklar pazartesi ve perşembe günleri götürülür” (Shukur, 2021, s. 41, 94), “Elmadağ'daki ocaklar tedaviye pazartesi, çarşamba, perşembe, cuma ve cumartesi günler başlar; bademcik ocağı pazartesi ve perşembe günleri ikindi vaktinde sağaltım yapar” (Uğurluel, 2024, s. 34, 47). “Yılcık tedavisi pazartesi, salı, cuma,

cumartesi günleri yapılır; ocaklıkta el almada üç kez işlem tekrarlanır ve üçüncü geliş pazartesi ya cumartesi günü olmalıdır; temre tedavisi cumartesi ve pazartesi öğle ezanı okunmadan yapılır; yaraların tedavisi pazartesi, salı, cumartesi günleri yapılır; çoğu ocakta sağaltma günleri ertesi günler diye adlandırılır. Bu günlerden cumartesi ve pazartesi günleri anlaşılmaktadır” (Koç, 2019, s. 103, 132, 135, 173, 48).

Yaygın olarak gözlemlenen inanç, pazartesi gününün tedavi ve sağlık uygulamalarında önemli bir yer tutmasıdır. Pazartesi, çarşamba ve cumartesi günleri tedavi için tercih edilmekte, bu günlerde yapılan uygulamaların daha etkili olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde, Oş bölgesi Kırgız Türklerinde de pazartesi günü tedavi faaliyetlerinde özel bir yere sahiptir. Ocaklara gitme günü olarak pazartesi tercih edilmektedir (Kiyat, 2022, s. 74), “Büyü ya da nazar sebebiyle hastalandığını düşünen kişiler kurşun döktürür. Ancak bunun pazartesi, çarşamba ve cuma günleri yapılması gerekir, göz hastalıklarına karşı kuzeniyle evlenmiş olan bir kadın, yazmasına tükürür. Hasta kişinin gözüne sürer. Pazartesi, çarşamba ve cuma günü ve aç karnına yapılır” (Özen, 2024, s. 26, 31). Bu verinin kültürel analizinde “kuzeniyle evlenmiş olan kadın” ifadesi son derece önemli bir detaydır ve Türk halk hekimliği geleneğinin derinliklerindeki akrabalık sistemine dayalı güç anlayışını yansıtmaktadır.

Pazartesi gününün kutsal, uğurlu sayılması dolayısıyla yasak başlığı altında uygulamalar sık görülmez. Tespit edilen uygulamalar içerisinde diğer günler için yasak olarak adlandırılan uygulamalar pazartesi günü için söz konusu değildir. Bu kapsamda özellikle adı söylenmemiş olsa da pazartesi günü hekimlik uygulamaları gerçekleştirmekte herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Belirli günlere özgü bazı hastalıkların tedavileri dışında tüm tedavi uygulamalarında pazartesi gününü tercih etmek olağandır.

Pazartesi gününe dair halk inançları ve pratikler, Türkiye’nin farklı yörelerindeki halk hekimliği uygulamalarından dinî-ritüel bağlamdaki ayinlere kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Tedavi uygulamalarında pazartesi gününün öncelikli seçilmesi, bu güne atfedilen kutsallık ya da etkileycilikle doğrudan ilişkili görünmektedir. Bu durum, aynı zamanda halkın beden ve ruh sağlığını kozmik güçlerle uyumlu hale getirme çabası olarak da değerlendirilebilir. Öte yandan, tedavi günlerinin seçiminde ritüel sayıların (3, 5, 7 gibi) kullanımı, uygulamaların hem simgesel hem de pratik açıdan etkinliği artırma amacıyla yapıldığını göstermektedir.

1.2. Salı Günü ile İlgili İnanış ve Pratikler

Halk inançlarında salı gününe ilişkin bazı bölgelerde işlerin başlamaması veya önemli işlerin yapılmaması gerektiğine dair inanışlar bulunur. Bu durum, kötü kaderin ve uğursuzluğun önüne geçmek için gündelik yaşamda tedbir olarak görülür. Bazı kaynaklarda salı gününde önemli işlerin yapılmaması, yeni bir işe başlanmaması, evlilik veya taşınma gibi kritik kararlardan kaçınılması gerektiği belirtilir. Salı günü iş yapmanın veya bazı işleri gerçekleştirmemenin doğru olmadığı inancı, hastalıklardan korunma kültürünün bir parçasıdır. Halk arasında bu güne özel yasakların doğrudan nedeni çoğu zaman açıklanmaz; ancak bu tür yasaklar genellikle kötü ruhların veya uğursuzlukların en çok hareket ettiği günlerle ilişkilidir. Salı gününe bazı kültürlerde dinsel ve ritüel anlamlar da yüklenmiştir. Bazı halk inançlarında kutsal günlerin belirlenmesinde dini anlatımlar, peygamber hikâyeleri, kutsal kişilerin anılması gibi faktörler etkilidir. Salı günü, Türk halk

kültüründe paradoksal bir konuma sahiptir. Bir yandan egzama, sarılık ve hacamat gibi tedavilerde kullanılırken, diğer yandan "salı sallanır" inancıyla önemli işlere başlamak için uğursuz sayılmaktadır. Çarşamba gününe kıyasla çok daha az tercih edilmesi, bu güne dair örtük bir sakınmanın varlığını göstermektedir. Üç kere veya üç gün ardı ardına yapılan ritüel uygulamalar çarşamba günü ile özdeşleşmiş olsa da, bazı bölgelerde salı günü için de benzer pratikler tespit edilmiştir. Ancak salı gününe dair yasaklar ve kurallar sistematik bir yapı sergilememektedir. Bu belirsiz konum, salı gününü hem tedavi için kullanılabilir hem de sakınılması gereken bir gün olarak işaretlemektedir. Salı gününün bu ikili karakteri, İslami ve İslam öncesi Türk inançlarının katmanlaşmasıyla oluşmuş senkretik yapıyı yansıtmaktadır.

Türk halk hekimliği geleneğinde salı günü, tedavi uygulamaları için tercih edilen günlerden biridir. Özellikle ocaklık geleneği içerisinde salı günü önemli bir yere sahiptir. "Ocakların tedavi için kullandıkları zamanlar birbiriyle paralellik göstermekte ve gün gözetken çoğu ocaklı ertesi günleri sağaltım için uygun günler olarak değerlendirilmektedir" (Koç, 2019, s. 49). Ayrıca salı, çarşamba, perşembe ve cuma günlerini de sağaltım için uygun gören ocaklar mevcuttur. Salı günü özellikle egzama tedavisinde belirgin bir şekilde kullanılmaktadır. Salı günü hocanın yanına soğan götürülmekte, hoca hasta kişi niyetine soğan üzerine dualar okuyarak kuruması için evin damına atmaktadır. Soğanın kuruması ile egzamanın da kuruyacağına inanılması (Atahan, 2019, s.84), sempatik büyü ilkelerinin Türk halk hekimliğindeki yansımalarını göstermektedir. Sarılık tedavisinde de salı günü önemli bir rol oynamaktadır. Kulak arkası veya dil altı salı günü jiletle kesilir ve oluşan kan kaybının telafisi için limonlu pekmez içirilir (Algan, 2023, s.251). Ayrıca hacamat, yılcık, göbek fıtığı, romatizma, baş ağrısı, siroz, korkuluk, saçkıran, bademcik tedavilerinde de salı günü vurgusu görülür. Salı günü, Türk halk inançları içerisinde türbe ve ziyaret kültürü açısından da önemli bir yere sahiptir.

Türk halk kültüründe salı günü, aynı zamanda belirli yasakların ve tabuların da konusu olmuştur: "Salı günü bir iş yapılmaz, önemli bir işe başlanmaz, örgü ve dantel gibi el işlerine başlanmaz çünkü salı sallanır" (Köse, 2019, s.167), Tahtacılar da Muharrem ayında ve salı günleri ağaç kesilmez (Ocak, 1983, s. 89), Salı günü yeni elbise diktirilmez (Murad, 2009, s. 548), bebek salı günü yıkanmaz (Sinoğlu, 2023, s. 40) vb. Günümüzde modernleşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte bu uygulamaların zayıfladığı görülse de özellikle kırsal bölgelerde ve geleneksel topluluklar arasında salı günü ile ilgili inanış ve pratiklerin yaşamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Türk kültüründe zamanın algılanış biçiminin tarihsel sürekliliğini ve kültürel belleğin direncini ortaya koymaktadır.

1.3. Çarşamba Günü ile İlgili İnanış ve Pratikler

Çarşamba gününün Türk halk kültüründeki yeri, farklı coğrafyalarda yapılan etnografik çalışmalarla ortaya konmuştur. Özellikle halk hekimliği geleneği içerisinde çarşamba günü, belirli hastalıkların tedavisi için tercih edilen bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda çarşamba günü, bazı eylemlerin yasaklandığı veya sakıncalı görüldüğü bir gün olarak da bilinmektedir. Bu ikili karakter, çarşamba gününün Türk kültüründeki karmaşık konumunu yansıtmaktadır.

Çarşamba günü, Türk halk hekimliğinde en yoğun kullanılan günlerden biridir. Bu günün terapötik değeri neredeyse tüm geleneksel tedavi sistemlerinde kabul görmektedir. Çarşamba günü yapılan tedavilerin daha etkili olduğu yaygın bir inanıştır ve bu nedenle siğil, temre, egzama gibi cilt hastalıklarının tedavisinde tercih edilmektedir. Çarşambanın hafta ortası olması bir denge olarak algılanması olgusunu da açıklayabilir.

Çarşamba günü aynı zamanda yasaklarla da çevrelenen bir gündür. Çarşamba günü yasakları iki temel kategoride toplanabilir: Ev işleri yasakları (çamaşır yıkama, büyük temizlik) ve bedensel müdahale yasakları (hacamat, kan aldırma). Bu yasakların kökeni Çarşamba Karısı veya Çarşamba Cadısı mitolojisi ile ilişkilidir. Geleneksel inançta Çarşamba karısı ya da Çarşamba cadısı (üç harfli, cin) olarak bilinen hastalık ve ölüm getirdiğine inanılan varlığın bu gün evleri gezdiği düşünülmektedir. Bu nedenle çarşamba günleri büyük temizlik yapılmaz, çamaşır yıkanmaz ve pis sular ayak basılan yerlere dökülmez. Evleri çarşamba günü hiç tanınmayan biri ziyaret ederse, o kişinin Çarşamba Karısı olduğundan şüphe edilir ve o ev hemen tütsülenerek temizlenir. (Dervişoğlu, 2016, s.113, 114). “Bütün afetlerin çarşamba günü olduğuna” inanılır (Gökçe Şentürk, 2019, s. 100). Ayrıca, halk arasında çarşamba günü kadınların tatil günü sayılması da bu bağlamda anlam kazanır. Hacamat uygulamasında çarşamba günü kesinlikle tercih edilmez. Bu günde kan aldırmanın “alacama” hastalığına neden olacağı, yani vücutta kahverengi lekeler, siyahlı beyazlı beneklerin oluşacağına inanılmaktadır (Gökçe Şentürk, 2019, s.100).

Çarşamba gününün tedavi uygulamalarında üçleme prensibi ile birleşmesi özellikle dikkat çekicidir. Üç çarşamba yapılan uygulamalar hem sayının hem de günün kutsallığını birleştirerek güçlü bir ritüel oluşturmaktadır. Bu durum Türk kültüründe zamanın ve sayıların manevi bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir. Sayı sembolizmi ile gün kutsallığı birleştirilerek güçlü bir sağaltım mekanizması oluşturulmakta ve terapötik etkinliği artırılmaktadır. Ocaklık geleneği içerisinde çarşamba gününün özel bir yeri vardır. Özellikle siğil, temre, egzama gibi cilt hastalıklarının tedavisinde çarşamba günü sistematik bir şekilde tercih edilmektedir. Bu tercihin ardında yatan mantık her zaman açık olmasa da uygulamanın yaygınlığı ve sürekliliği dikkat çekicidir. Çarşamba günü ile ilgili uygulamaların coğrafi dağılımı da önemlidir. Anadolu’nun farklı bölgelerinde benzer uygulamaların görülmesi, ortak bir kültürel belleğin varlığını göstermektedir. Ancak aynı zamanda bölgesel farklılıklar da mevcuttur. Örneğin bazı bölgelerde çarşamba günü yoğun bir şekilde tedavi günü olarak kullanılırken, bazı bölgelerde daha çok yasakların konusu olmaktadır.

Çarşamba birçok hastalığın tedavisinde özellikle öne çıkar: Konuşamayan çocuk, yemeyen çocuk, boğmaca, ay çarpması, mantar/kaşıntı, romatizma/ağrı, korkuluk, sıtma, çocuksuzluk, felç/inme, Kızarıklık/Kabarıklık, itdirseği/arpacık, kısırlık, nasır/çil tedavileri gibi geniş bir hastalık yelpazesinde çarşamba günü sistematik bir şekilde tercih edilir.

1.4. Perşembe Günü ile İlgili İnanış ve Pratikler

Türk kültüründe zamanın algılanışı ve haftanın günlerine atfedilen anlamlar, toplumsal ve dinsel yaşamın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Haftanın günleri arasında perşembe günü, özellikle cuma gününe yakınlığı nedeniyle ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. “Perşembeyi cumaya bağlayan gece” ifadesi, İslam kültüründe mübarek sayılan bir zaman dilimini işaret etmektedir.

Kutsal zaman kabul edilmesi sebebi ile türbe ziyaretleri genellikle perşembe günleri yapılmaktadır. İlaveten ocaklara dair tedavi uygulamalarında da perşembenin özellikle tercih edildiği hatta bazı bölgelerde (Örneğin Elmadağ) zorunlu olarak perşembe günü sağaltım yapıldığı görülmekte ve ocaklıların bu gün dışında hasta kabul etmedikleri tespit edilmektedir. Aydaşlama, bademcik, bakır basması, köstün, pamukçuk, siğil ve temre hastalıklarını tedavi eden ocakların el aldıkları kişilerden bu gün şartını öğrendikleri, ancak bunun nedenini açıklayamadıkları görülmektedir (Uğurluel, 2024, s. 34; 47).

Alevi-Bektaşî geleneğinde perşembe ve cuma günleri yufka açmak, ekmek yapmak gibi önemli işler yapılmaz; bu günlerde oturulur, dua edilir. Halk hekimliği uygulamalarında perşembe günü, özellikle psikolojik rahatsızlıklar ve çocuk hastalıkları için tercih edilmektedir. Çocuksuzluk problemleri için türbelere perşembe günü ziyaretler düzenlenmekte, bu günde yapılan duaların daha makbul olduğuna inanılmaktadır.

Geçiş dönemi uygulamaları ve sosyal törenlerde de perşembeye özel bir anlam yüklenir. Irak Türkmenleri üzerine yaptığı çalışmada, gelin genellikle pazartesi veya perşembe günü ikindi namazından sonra damadın evine götürüldüğü tespit edilmiştir. Yeni evlere genellikle pazartesi veya perşembe günleri taşınmaktadır çünkü bu günler mübarek ve uğurlu sayılmaktadır. Sünnet günü ise genellikle peygamber (pazartesi) veya eli (perşembe) veya da cuma günü yapılmaktadır (Murad, 2009, s. 311).

Perşembe günü ile ilgili sistematik ve yaygın yasaklar sınırlıdır. Bu durum, perşembe gününün yasaklayıcı değil, kutsayıcı bir karakter taşıdığını, negatif değil, pozitif bir anlam yüklendiğini göstermektedir. Perşembe günü yasaklarının azlığı, İslam kültüründeki konumuyla da ilişkilidir. Bazı halk hekimleri perşembe günü tedavi yapmamayı tercih ederken (mübarek gün olduğu için) bazı ocaklar ise tam tersine sadece perşembe günü tedavi yapmaktadırlar (yine mübarek gün olduğu için). Bu durum aynı kutsallık anlayışının farklı şekillerde yorumlandığını, bölgesel farklılıkların önemini ve geleneksel bilginin çeşitliliğini göstermektedir.

1.5. Cuma Günü ile İlgili İnanış ve Pratikler

İslam dininde özel bir yere sahip olan cuma günü, Türk halk kültüründe de yalnızca dinsel bir kavram olmaktan öteye geçerek toplumsal yaşamın düzenlenmesinde, halk hekimliği uygulamalarında, sosyal törenlerde ve gündelik pratiklerde belirleyici bir rol oynamaktadır. Müminlerin bayramı ve haftalık tatil günü olarak kabul edilen cuma, haftanın diğer günlerinden farklı olarak hem kutsal bir zaman dilimi hem de çeşitli yasakların ve ritüellerin odak noktası olmuştur.

Yahudilere ait kutsal gün olduğu vurgulanan cumartesi günü ölenlerin günahının çok olduğuna inanılması gibi cuma günü ölen kişinin de iyi ve günahının az olduğuna inanılması cuma gününe dinler arası kutsal bir anlam atfedildiğini göstermekte ve bu durumun karşılaştırmalı din fenomenolojisi açısından önemli veriler sunmaktadır. Her semavi dinin haftanın belirli bir gününü seçerek ona kutsallık yüklemesi, zamanın yalnızca döngüsel değil, aynı zamanda hiyerarşik bir yapıya sahip olduğu inancının İbrahimi gelenekte ortak bir özellik olduğunu göstermektedir.

Ölüm ve yas ritüelleri, cuma gününün kutsallığının somut yansımalarını sunar. Ağrı, Bitlis ve Hakkâri çevresinde yasın cuma gününe kadar sürmesi “Cumaya teslim etmek” olarak anılmaktadır

(Yalçın, 2015, s. 78). Benzer şekilde Irak Türkmenlerinde, hafta içi ölen kişinin cuma namazına kadar yetiştirilebilmesi için “Cuma gününün eline vermek” inancıyla ölünün bir akrabası veya bir hafız gece gündüz demeden cuma gününe kadar Kuran-ı Kerim okumaktadır (Murad, 2009, s. 406). Bu uygulamalar, ölüm ve defin süreçlerinin cuma günü odaklı organize edildiğini ve bu günün dünyevi ile uhrevi arasında bir köprü işlevi gördüğünü göstermektedir. Bu ritüel, ölünün cuma gününün bereketinden nasibini alması amacıyla defin sürecinin geciktirildiğini göstermektedir. Bu durum, zamanın kutsallığının insan hayatının en kritik anlarını bile etkilediğine dair yaygın bir inancın varlığını işaret etmektedir. Zamanın dinsel kimlik oluşumundaki rolünü ve günlere atfedilen anlamların kültürel-dinsel bir inşa süreci olduğunu göstermektedir.

Türk halk hekimliği geleneğinde cuma günü, tedavi uygulamaları için en yaygın tercih edilen günlerden biridir. Özellikle nazara bağlı olarak kurşun dökme pratiği sıklıkla cuma günü ile ilişkilendirilir. Benzer şekilde nazarla bağlantılı sakınma pratiği olan üzerliğin tütsülenmesi de bu günde gerçekleştirilir (Ünal, 2019, s.81).

Cuma günü içerisinde özellikle “sala vakti” veya “sela ile ezan arası” olarak adlandırılan zaman dilimi, tedavi uygulamalarında son derece önemli bir yere sahiptir. Bu zaman dilimi, dua ve tedavilerin en etkili olduğu kutsal bir an olarak kabul edilmektedir. Cuma günü sela ile ezan arasında, 3 İhlas 1 Fatiha okunarak siğiller gökçe göz süpürgesiyle süpürülür (Soydemir, 2019, s. 97); nazar değmiş kişiye kimlerin nazar attığını anlamak için ateşli küle İhlas suresi okunarak içerisine seğ (koyunyünü) atılır. Seğ eriyerek bazı şekiller alır ve bu şekiller zanlı kişilerden birine benzetilir. Onun bastığı topraktan bir miktar cuma günleri “sela verme” ile “ezan” arasındaki zaman içerisinde alınarak nazar değdiği düşünülen kişiye yalattır (Gündüz, 1988, s. 135); nazar değmiş insanın tedavisi için kötü niyetli olarak bilinen kişilerin eşliğinden veya bastıkları topraktan bir avuç alınır. Hastaya cuma günü, salâ verme ile ezan okuma arasında bu toprak yalattır (Çevik, 2008, s. 236); Çocuk cuma selasından sonra ahıra götürülür. Hayvanların kafasına geçirilen zincir çocuğa da geçirilir. “İnsan isen dile gel hayvan isen kaba gel” diye 3 defa söylendikten sonra zincir çocuğun başından çıkarılır. Bu ritüelin ardından çocuğun dilinin açılacağına inanılır (Tali, 2023, s. 59); Çok ağlayan çocuk için cuma günü sela ile ezan arasında ağzına usulca pabuç vurulur ve dua edilir (Arslan, 2022, s. 54); Küçük çocuk babasının peşine çok ağlarsa cuma selâsı okunurken çocuk evin eşğine yatırılıp babasının ayakkabısıyla ağzına vurulur (Tozlu, 2017, s. 35) vb.

Halk hekimliği uygulamalarında cuma günü ikili bir karaktere sahiptir. Bir yandan nazar tedavileri, siğil sağaltımları ve çocuksuzluk problemi için yapılan uygulamalarda tercih edilirken, diğer yandan pek çok halk hekimi cuma günü hasta kabul etmemektedir. Bu durumun arkasında, cuma gününün yalnızca Allah’a ibadet edilmesi gereken mübarek bir gün olduğu düşüncesi yatmaktadır. Cuma günü ile ilgili yasaklamalar oldukça kapsamlıdır. Bu günde çocuk yıkanmamalı, yıkanırca çocukta korku oluşur ve sürekli ağlar; ağlak ve huysuz çocukların giysileri cuma namazında cemaatin ön safına konulur (Altındağ, 2021, s.148; 140); cuma günü yolculuğa çıkmak uğursuzluk getirir (Murad, 2009, s.548); genellikle ayın tek günleri hacamat yapılmakta ancak çarşamba ve cuma günleri hacamat yapılmamaktadır. Cuma ve çarşamba yapılan hacamatın fayda vermediğine inanılır (Gökçe Şentürk, 2019, s.100). Bazı ocaklı halk hekimleri cuma günü hasta kabul etmezler (Kiyat, 2022, s. 75). Cuma günü yasaklarının en temel kaynağı, bu günün İslam dinindeki

konumudur. Kur'an-ı Kerim'de cuma günü özellikle vurgulanmakta ve bu günün cuma namazı için alışverişin bile bırakılması gerektiği belirtilmektedir (Cuma Sûresi, 9-10). Bu dinsel emir, zamanla cuma gününün tüm dünyevi işlerden uzak durulması gereken bir gün olarak algılanmasına yol açmıştır.

1.6. Cumartesi Günü ile İlgili İnanış ve Pratikler

Cumartesi günü, Türk halk kültüründe paradoksal bir karakter taşıyan günlerdendir. Bir yandan bazı tedavi uygulamalarında tercih edilen bir gün olarak karşımıza çıkarken, diğer yandan uğursuzluk ve yasak atfedilen bir zaman dilimi olarak algılanmaktadır. Bu ikili karakterin temelinde, cumartesi gününün farklı dinsel geleneklerdeki konumu ve bunun Türk-İslam kültüründeki yansımaları yatmaktadır.

Gregoryen takviminde haftanın yedinci gününe denk gelen cumartesi, Yahudilikte “şabat” olarak adlandırılmakta ve “ibadet, dinlenme veya durma” günü olarak kabul edilmektedir. Türk halk kültüründe cumartesi günü ile ilgili en dikkat çekici inanışlardan biri bu günün Yahudilere ait kutsal gün olduğu vurgusu ve buna bağlı olarak gelişen olumsuz algıdır. Müslüman toplumlar, Yahudilerin kutsal günü olan cumartesiye, İslam'ın kutsal günü olan cuma ile karşıtlık içinde değerlendirmişlerdir. Bu karşıtlık, cumartesi gününün algılanışında belirleyici rol oynamış ve günün uğursuz sayılmasına yol açmıştır.

Ancak cumartesi günü olumsuz algısına rağmen halk hekimliği uygulamalarında sıklıkla tercih edilen bir gündür. Elmadağ yöresinde, cumartesi günü sağaltım yapan on iki ocağın bulunduğu görülmektedir. Bu ocaklar aydaşlama, bademcik, bakır basması, dalak basması, karın sancısı, pamukçuk, siğil, temre ve yel bıçağı hastalıklarının tedavisini gerçekleştirmektedirler (Uğurluel, 2024). Aynı şekilde birçok bölgede yaygın olarak ocak tedavileri cumartesi günü yapılmaktadır. Cumartesi tedavi yapılmasının daha iyi olduğu (Koç, 2019, s. 119), daha iyi sonuç verdiği (Dağ, 2019, s. 45) ve “en tılsımlı gün” olduğu (Baştürk Soydemir, 2019, s. 95; Koç, 2019, s. 143) düşüncesi yaygındır.

Çoğu ocakta sağaltma günleri “ertesi günler” diye adlandırılmaktadır. Bu günlerden cumartesi ve pazartesi günleri anlaşılmaktadır. Ocaklıkta el alma işleminin ya pazartesi ya da cumartesi olması zorunludur. Sağaltma pratikleri de cumartesi ve pazartesi öğle ezanı okunmadan yapılmaktadır (Koç, 2019, s. 48, 132, 135). Bu uygulama, cumartesi gününün tedavi zamanlamasındaki stratejik önemini göstermektedir.

Sarılık (Koç, 2019, s. 132); kurşun dökme, pamukçuk, siğil, bakır basması, temre (Uğurluel, 2024, s. 35, 48, 92); çil/kemre (Gönenç, 2011, s. 69) gibi birçok hastalığın tedavisinin yalnızca bu günde yapılması gerektiği düşüncesi yaygındır. Özellikle siğil tedavileri için cumartesi günü tercih edilmekte, bu günde yapılan uygulamaların daha etkili olduğuna inanılmaktadır. Temre, nasır ve çeşitli cilt hastalıkları için de cumartesi günü ideal bir zaman dilimi olarak görülmektedir. Bu tespit, cumartesi gününün halk hekimliğinde en fazla tercih edilen günlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Cumartesi gününün “tılsımlı” olarak tanımlanması, bu günün sıradan günlerden farklı, özel bir güce sahip olduğu inancını yansıtmaktadır. Ancak cumartesi gününün tılsımlı kabul edilmesine rağmen, aynı zamanda uğursuz bir gün olarak da algılanması, tılsımın manipüle edilebilirliği ile

ilgilidir. Tılsım, kontrol edilebilen ve yararlanılabilen bir güç olduğunda olumluyken, kontrol edilemeyen ve yabancı bir güç olduğunda olumsuzdur.

Cumartesi günü, tedavi uygulamalarındaki yaygınlığına rağmen çeşitli yasaklarla da çevrili bir gündür. Hacamat uygulamasında cumartesi günü, çarşamba gibi kesinlikle tercih edilmemektedir. Bu günlerde kan aldırmanın zararlı olacağı, sedef hastalığına neden olabileceği düşünülmektedir (Sinoğlu, 2023, s. 70). Bu yasak, kan akıtma eyleminin belirli günlerde vücuda zarar verebileceği inancını yansıtmaktadır.

Çocukların cumartesi günü yıkanmasının onları ağlak ve huzursuz yapacağına inanılmaktadır. Kız bebeklerin bu günde yıkanması durumunda ise Ermenilerin (Hristiyanların) güzelliğinin onlara geçeceğine inanılmaktadır (Altındağ, 2021, s.148). Bu inanış, cumartesi gününün farklı dinsel geleneklerle ilişkilendirilmesinin gündelik yaşam pratiklerine nasıl yansıdığını göstermektedir.

Ölümle ilgili uygulamalarda da cumartesi günü özel bir anlam taşımaktadır. Bir evden arka arkaya iki ölü çıkarsa üçüncü ölüm olmasın veya ölüm cumartesi olmuşsa bir yıla kadar bir ölüm olmasın diye kurban kesilmektedir (Murad, 2009, s. 376). Bu uygulama, cumartesi gününün uğursuz sayılması nedeniyle bu günde gerçekleşen ölümün olumsuz etkilerini gidermeye yönelik koruyucu bir ritüeldir.

Sonuç olarak cumartesi günü, Türk halk kültüründe hem tılsımlı ve tedavi için ideal bir zaman hem de uğursuz ve yasaklarla çevrili bir gün olarak algılanmaktadır. Bu ikili karakter, farklı kültürel katmanların bir arada yaşadığını ve İslam öncesi Türk inançları ile İslami kutsallık anlayışının sentezlendiğini göstermektedir. Cumartesi gününün halk hekimliğinde yaygın kullanımı, bu günün geleneksel tedavi sisteminde güçlü bir şekilde varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

1.7. Pazar Günü ile İlgili İnanış ve Pratikler

Gregoryen takviminde haftanın ilk günü olarak kabul edilen pazar, Batı kültüründe dinlenme ve ibadet günü olarak özel bir konuma sahiptir. Türk-İslam kültüründe ise pazar günü, Hristiyan kutsal günü olması nedeniyle farklı bir algıya sahip olmuştur. Ancak cuma gününün İslam'ın kutsal günü, cumartesinin Yahudiliğin kutsal günü olması gibi, pazar günü de Hristiyanlığın kutsal günü olarak tanınmakta, ancak bu durum cumartesi gününde görülen olumsuz algı kadar belirgin değildir. Pazar günü ile ilgili belirgin sosyal yasakların tespit edilememiş olması, bu günün Türk halk kültüründe nötr bir konumda yer aldığını göstermektedir. Bu nötr konum, pazar gününün gündelik yaşamda esnek bir şekilde kullanılmasına ve farklı ihtiyaçlara göre şekillenebilen bir zaman dilimi olarak işlev görmesine olanak tanımaktadır.

Pazar gününün özellikle pazar kurulması gibi ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı bir zaman dilimi olması, anlam ilişkilerini de daha kavranılır hale getirmektedir. Ekonomik faaliyetin yoğunlaştığı günün dinsel kutsallıktan ziyade sosyo-ekonomik bir işlev kazandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda pazar günü, Türk halk kültüründe "ara bir kategori" olarak konumlanmaktadır; ne güçlü bir kutsallık ne de belirgin bir yasak sistemi ile çevrilidir.

Halk hekimliği uygulamalarında pazar günü, görece daha az kullanılmasına rağmen bazı tedavilerde tercih edilmektedir. Özellikle temre tedavileri için pazar günü uygun görülürken, çarşamba ile birlikte kullanılmaktadır. Hacamat uygulamasında uygun günler arasında yer alması,

pazar gününün bedensel müdahaleler açısından sakıncalı görülmediğini göstermektedir. Üçlü gün kombinasyonlarında (cuma-cumartesi-pazar gibi) pazar günü, tedavi sürecinin tamamlayıcı unsuru olarak işlev görmektedir. Pazar gününün halk hekimliğinde kullanımı diğer günlere göre daha sınırlı görünmektedir. Bu durum, pazar gününün İslam kültüründe özel bir kutsallık taşıması ile de ilgili olmalıdır.

Dini açıdan pazar günü, Hristiyan geleneğinin etkisiyle Türkmen toplumlarının bazı kesimlerinde özel bir anlam taşımaktadır. Hristiyan Türkmenlerin düğünleri genellikle pazar günü yapılmakta, Şaban ayının ilk iki pazar günü mübarek geceler olarak kutlanmaktadır.

2. TEDAVİNİN VAROLUŞSAL KOŞULU OLARAK ZAMAN

Türk halk hekimliğinde günlere dair pratiklerin analizi, zamanın yalnızca tedavinin “ne zaman” yapılacağını belirleyen bir parametre olmadığını ortaya koymaktadır. Aksine, zaman bu gelenekte ontolojik bir statüye sahiptir; yani varlığın kendisini, gerçekliğin yapısını ve tedavinin mümkün olma koşullarını belirleyen temel bir kategoridir.

Modern tıp pratiği homojen, ölçülebilir, nötr bir zamanı içerir. Bu perspektiften bakıldığında, bir ilacın sabah veya akşam alınması deneysel bir süreci yansıtırken Türk halk hekimliğinde karşılaştığımız zaman anlayışı, bu homojen kronolojiden radikal bir şekilde ayrılır. Modern tıbbın tek boyutlu sebep/sonuç, sorun/çözüm eksenli bakışında “hasta ve ilaç” bileşiminin istenen sonucu (tedavi) vereceği düşüncesine karşın Türk halk hekimliği daha karmaşık bir düşünüşe sahiptir. Hasta ve ilaç doğru zaman, mekân, niyet/inanç ve ritüel bileşimi ile istenen sonucu (tedavi) verecektir. Bu formülasyonda bileşenlerden herhangi birinin eksikliği sonucu olumsuz etkileyecektir. Örneğin çarşamba gününün siğil tedavisinde neredeyse mutlak bir hegemonya kurması (25 tedavi yönteminin 15'inde zorunlu), bu günün yalnızca bir “zaman birimi” olmadığını gösterir. Çarşamba, ontolojik olarak diğer günlerden farklı bir gerçeklik düzleminde konumlanmaktadır. Bu fark, pragmatik veya sembolik değil, varoluşsaldır. Çarşamba günü yapılan bir tedavi ile salı günü yapılan bir tedavi, aynı fiziksel eylemleri içerse bile, ontolojik olarak farklı olaylardır.

Türk halk hekimliğinde tedavi, belirli bir zamanda gerçekleşen bir olay değil, belirli bir zamanın açığa çıkardığı varoluşsal bir olaydır. Çarşamba günü yapmak ile salı günü yapmak, fiziksel olarak aynı eylem gibi görünse de, ontolojik olarak tamamen farklı şeylerdir. Başka bir ifadeyle, salı günü yapılan “tedavi” ontolojik olarak artık tedavi bile değildir; çünkü doğru zamanda yapılmadığı için tedavi kategorisinden çıkmış olur. Kutsal zaman mitik bir başlangıca atıfta bulunur ve her tekrarında o ilk anı yeniden canlandırır. Bu perspektiften bakıldığında, çarşamba günü yapılan bir tedavi, yalnızca belirli bir takvim gününde gerçekleşen profan bir eylem değil aksine ilk çarşambanın, arketipsel çarşambanın gücüne katılma eylemidir. Salı günü siğil tedavisine dair veri tespit edilememiştir. Bu durum salı gününün bu tedavi için kozmolojik olarak “yanlış zaman” olduğunu gösterir. Salı günü tedavi yapmak, sadece etkisiz değil, kategorik olarak da yanlıştır. Bu açıdan bakıldığında, Türk halk hekimliğindeki zaman ontolojisi üçlü bir yapıya sahiptir: Çarşamba, cuma gibi tedavinin mümkün olduğu, tercih edilen zamanı kutsal zaman, pazar gibi tedavinin yapılmasında özellikle tercih edilmese de bir sakıncanın bulunmadığı zamanı nötr zaman ve salı

gibi tedavinin yapılmaması gereken, kozmik düzeni bozacak zamanı uğursuz zaman olarak tanımlamak mümkündür.

Zamanın ontolojisi, yalnızca günlerle sınırlı değildir. “Gün doğmadan önce” ve “sala vakti” gibi şartlar, zamanın günün içindeki katmanlarını gösterir. Bu, zamanın homojen olmadığını, her günün kendi içinde farklı ontolojik yoğunluğa sahip anlar içerdiğini ortaya koyar. Geçiş ritüellerinde “eşik” (limen) anları vardır; bu anlar ne önceki duruma ne de sonraki duruma aittir. Gün doğmadan önceki an, tam olarak böyle bir liminal zamandır: Ne gece ne gündüz. Mantıksal çelişki içeren bu gerilim ve belirsizlik, paradoksal olarak dönüşüm için en güçlü andır. ‘An’a hem güçlü (çünkü kutsal) hem de tehlikeli (çünkü yabancı) bir anlam yükler. Benzer şekilde, cuma günü “sala vakti” (sela ile ezan arası), İslami kozmolojide dünyanın durduğu andır. Duaların kabul edildiği bu an, profan zamanın askıya alındığı bir nöbetir. Bu anda yapılan tedavi, profan nedensellik zincirinin dışında, doğrudan kutsal düzenle bağlantı kurar.

Tedavi günlerinin belirli olmasına karşın nedenselliğinin açıklanamaması kozmik düşüncenin yasa şeklinde aktarılması ile ilgilidir. Tanrısal alanla ilgili olan her şeyin açıklamasının olması düşünülemez. Kurallar açıklamalardan önce gelir. Benzer şekilde zamanın gücü açıklamalardan önce gelir. Ocak, çarşamba günü tedavi yapar çünkü o zaman yapar; bu açıklama gerektirmeyen bir pratiktir. Ocaklardan alınan bilgilerde tedavinin ne zaman, nerede, nasıl yapılması gerektiği hususu sıklıkla aydınlatılırken neden o zamanda, neden o yerde, neden o pratikle yapıldığı hususu genellikle cevaplanamamakta, ocaklılar “ocak öyle derdi” veya “dedelerimiz öyle öğretti” gibi geleneksel otoriteye referansla yetinilmektedir. Bu durum zamanın, mekânın ve ritüelin gücü, onlar hakkında sahip olunan bilgiden bağımsız olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Türk halk hekimliği geleneğinde zamanın algılanışı, modern toplumun kronolojik zaman anlayışından köklü bir şekilde ayrılmaktadır. Geleneksel Türk tıbbında zaman yalnızca bir ölçüt değil, tedavinin ontolojik yapısını belirleyen ayrılmaz bir bileşendir. Ne nesneler ne de eylemler tek başlarına anlamlıdır. Değer ve gerçeklik, onların kendilerini aşan bir düzene, bir sisteme ya da kutsal bir gerçekliğe dâhil olmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Bu ontolojik perspektif, Türk halk hekimliğinde günlere atfedilen anlamların temelini oluşturmaktadır.

Haftanın her günü, Türk kültürel coğrafyasında kendine özgü sembolik ve terapötik değerler taşımaktadır. Türk halk hekimliğinde günler, yalnızca zamanı organize eden araçlar değil, aynı zamanda toplumsal belleğin yansıması ve kültürel kimliğin sürdürülmesi açısından kritik bir işlev üstlenmektedir. Günlere yüklenen anlamların dinsel ve büyüsel boyutları çoğunlukla iç içe geçmiş durumdadır. Dua ve tılsımlı sözlerin aynı anda kullanılması, uygulamaların etkisini artırmak ve kutsal koruma sağlamak amacını taşımaktadır. Örneğin tedavi sırasında üç kez çarşamba gününde uygulanacak bir ayin ya da dualı uygulama sihirli bir nitelik kazanırken, bu dualar dine dayalı manevi gücü de beraberinde getirmektedir. Günlere dair uygulamalarda İslami ve İslam öncesi unsurların bir arada bulunması da dikkat çekicidir. Bir yandan Kur’an-ı Kerim’den ayetler okunmakta, dualar edilmekte, diğer yandan eski Türk inançlarına ait unsurlar (ağaç kültü, su kültü, takvim iyesi inancı) devam etmektedir. Bu durum, Türk kültürünün senkretik yapısını

yansıtmaktadır ve farklı kültürel katmanların üst üste birikerek zengin bir sentez oluşturduğunu göstermektedir.

Bölgesel varyasyonlar incelendiğinde, farklı coğrafyalarda gün odaklı uygulamaların benzer karakteristikler sergilediği, ancak yerel kültürel özelliklerle şekillendiği gözlemlenmektedir. Farklı bölgelerde yapılan araştırmalar, çarşamba gününün tedavi uygulamalarında öncelikli konumunu ortaya koyarken, salı gününün uğursuzluk algısının ve cumartesinin tılsımlı gün olarak kabul edilmesinin yaygın olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türk kültüründe zamanı algılama ve kullanma biçimlerinin farklı bölgelerde benzer şekilde yaşatıldığını ortaya koymaktadır.

Günlere atfedilen anlamlar yalnızca tedavi zamanlamasıyla sınırlı kalmayıp, tedavi sırasında okunacak dualar, kullanılacak bitkiler ve malzemeler, uygulamaların şekli ve ritüellerin nasıl gerçekleştirildiği üzerinde de etkili olmuştur. Özellikle “gün doğmadan önce” şartı, “sala vakti” vurgusu, “aç karnına” koşulu gibi zaman içindeki zamansal katmanlar, tedavinin etkinliğini arttırmak ve güçlendirmek için günün kutsallığı ile saatin kutsallığının birleştirildiğini göstermektedir. Bu çift kutsallık stratejisi, Türk halk hekimliğinde zamanın yalnızca günler olarak değil, günlerin içindeki belirli anlar olarak da kodlandığını ortaya koymaktadır.

Kültürel bağlamda günlere yüklenen yasaklar, toplumda dengeyi sağlama, tehlike zamanı uyarıları verme ya da kutsallık üzerinden sosyal düzeni koruma işlevine sahiptir. Örneğin cumartesi, cuma ve salı günlerinde çocukların yıkanmayacağına dair yasaklar, bölgesel farklılıkları, kültürel tabakaları ve paradoksal durumları ifade etmektedir. Bu tür yasaklar, bireysel tercihlerin ötesinde, toplumsal uzlaşıya dayalı normatif yapılar olarak işlev görmekte ve nesiller arası kültürel aktarımın temel araçlarından birini oluşturmaktadır. Böylece günlere yüklenen anlamlar, sadece bireysel değil, toplumsal yaşamda da yol gösterici normlar haline gelmektedir.

Dinsel kimliğin inşasında kutsal zamanın önemli bir etkisi bulunmaktadır. Her semavi dinin haftanın belirli bir gününü seçerek ona kutsallık yüklemesi, zamanın yalnızca döngüsel değil, aynı zamanda hiyerarşik bir yapıya sahip olduğu inancının İbrahimi gelenekte ortak bir özellik olduğunu göstermektedir. Yahudilerin cumartesi günü, Hristiyanların pazar günü ve Müslümanların cuma günü kutsal kabul etmeleri, her toplumun kendi kutsal zamanını oluşturmaya yol açmıştır. Ancak ilginç olan, bir dinin kutsal gününün diğer din mensupları tarafından nasıl algılandığıdır. Cumartesi günü ölenin günahkâr kabul edilmesi, Yahudi kutsal gününün Müslüman toplum tarafından olumsuz algılanmasını yansıtırken, pazar günü için böyle belirgin bir olumsuz algının olmaması, kültürlerarası ilişkilerin niteliğini göstermektedir.

Günümüzde modernleşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte günlere atfedilen anlamların zayıfladığı görülse de özellikle kırsal bölgelerde ve geleneksel topluluklar arasında bu uygulamaların yaşamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Halk hekimliği uygulamalarının bir parçası olarak günlere dayalı ritüeller, kültürel belleğin direncini ve geleneksel bilginin aktarımını göstermektedir. Bu durum, Türk kültüründe zamanın algılanış biçiminin tarihsel sürekliliğini ve toplumsal hafızanın gücünü ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Türk halk hekimliğinde zaman kronolojik bir parametre değil, tedavi edici bir araç olarak rol oynamaktadır. Günlere atfedilen kutsal anlamlar, bu geleneğin bütüncül yaklaşımının yansıması olup modern tıp antropolojisi için de önemli veriler sunmaktadır.

Hastalıkların teşhisinden tedavi yöntemlerine kadar her aşama, evrenin algılanma biçimiyle uyumlu bir zaman anlayışı üzerine kuruludur. Bu çalışmada ortaya konulan bulgular, geleneksel Türk tıbbında zamanın ontolojik bir statüye sahip olduğunu, günlerin yalnızca tedavinin ne zaman yapılacağını değil, nerede ve nasıl yapılacağını da belirlediğini göstermektedir. Bu ontolojik zaman anlayışı, modern tıbbın kronolojik zamanından radikal bir şekilde ayrılmakta ve insanın kozmosla olan ilişkisine dayalı alternatif bir sağlık yaklaşımı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Algan, Fatih (2023). *Midyat'ta Halk Hekimliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Altındağ, Neriman (2021). *Siirt'in Kurtalan İlçesinde Halk Hekimliği Uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Arslan, Ali (2022). *Isparta ve Çevresinde Halk Hekimliği Uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Atahan, Okan (2019). *Hatay Yöresi Halk Hekimliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Baştürk Soydemir, Hatice (2019). *Dinar ve Çevresinde Halk Hekimliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Çeribaş, Mehmet (2021). *Kadirli Folklorunda Eski Türk İnançları*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çevik, Bülent (2008). *Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Dağ, Mehmet (2019). *Şanlıurfa (Merkez) İli Halk Hekimliği Araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Dervişoğlu, Mehmet (2016). *Edirne Efsaneleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Eliade, Mircea (2017). *Ebedi Dönüş Miti*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Erginer, Gürbüz (1984). *Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gökçe Şentürk, Mercan (2019). *İslahiye'de (Gaziantep) Halk Hekimliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep : Gaziantep Üniversitesi.
- Gönenç, Alpaslan (2011). *Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya : Selçuk Üniversitesi.
- Gündüz, İbrahim (1988). *Karapınar Folkloru*. Konya: Karapınarlılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayını.
- Kiyat, Arzu (2022). *Oş Bölgesi Kırgız Türklerinde Halk Hekimliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Koç, Halimenur (2019). *Balıkesir'de Sağlıkçı Ocaklar ve Halk Hekimliği Uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Köse, Fatma (2019). *Nevşehir-Hacıbektaş İlçesi Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Eski Türk İnançlarının İzleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Murad, Najdat Yashar Murad (2009). *Irak Türkmenlerinin Halk İnançları ve Bu İnançlar Etrafında Oluşan Halk Edebiyatı Unsurlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1983). *Bektaşî Menakıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

- Özen, Leman (2024). *Cizre Halk Hekimliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Shukur, Mohammed İhsan (2021). *Kerkük Türkmenleri Arasında Yaşayan Geleneksel Halk Hekimliği Uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Sinoğlu, Sümeyra (2023). *Rize’de Halk Hekimliği*. İstanbul: REVAK Yayınları.
- Şenesen, İsmail (2016). *Adana Halk İnançlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri*. Adana: Giriş Yayınları.
- Tali, Ayşe (2023). *Kars/Sarıkamış Halk Hekimliği Halk Baytarlığı ve Halk İnanışları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Tozlu, Sümeyra (2017). *Çorum İli Halk İnançları ve Halk Hekimliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi.
- Uğurluel, Hilal (2024). *Elmadağ’da Ocaklık Geleneği ve Halk Hekimliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- Ünal, Ömer (2019). *Hatay’ın Dört Yol İlçesinde Halk Hekimliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yalçın, Ömer (2015). *Çamardı’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi.

OKTAY YİVLİ

Kırk Yama

AŞK, EDEBİYAT ve ÖTEKİ ŞEYLER

Günce Yayınları

Mahmut Babacan

Üniversiteler İçin

Türk Dili Kompozisyon Bilgileri

Günce Yayınları

8. BASKI

Başka Bir Tarih Hayal Etmek

TÜRK EDEBİYATINDA ÜKRONYA

MURAT GÜR

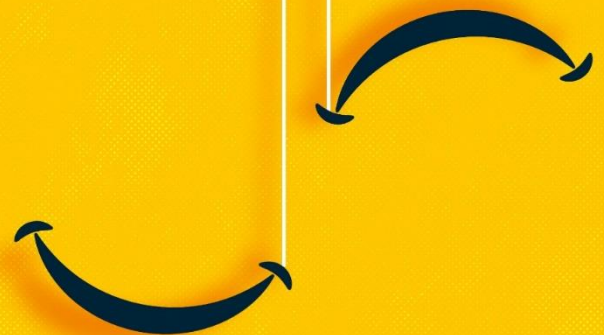

Günce Yayınları

DR. MUSA ERASLAN

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE

MİZAH VE İRONİ

Günce Yayınları